

Racismes cap als migrants llatinoamericans en l'àmbit de l'educació superior.

Un estudi de cas a la carrera de Treball Social de la Universidad Nacional de Mar del Plata

Racisms towards Latin American migrants
in the field of Higher Education.

A case study in the Social Work Degree
at the National University of Mar del Plata.

Andrea Lidia Dupuy¹

ORCID: 0000-0002-0674-2393

Recepció: 22/10/24. Revisió: 04/02/25. Acceptació: 05/03/25

Per citar: Dupuy, Andrea Lidia. (2025). Racismes cap als migrants llatinoamericans en l'àmbit de l'educació superior. Un estudi de cas a la carrera de Treball Social de la Universidad Nacional de Mar del Plata. *Revista de Treball Social*, 228, 41-65. <https://doi.org/10.32061/RTS2025.228.02>

Resum

Aquest estudi examina la problemàtica del racisme en l'àmbit universitari, enfocant-se en les dinàmiques de prejudici i discriminació cap a estudiants migrants llatinoamericans. Des de la mirada del treball social, disciplina compromesa amb la justícia social i la igualtat (Federació Internacional de Treballadors Socials [FITS], 2014), s'intenta indagar en una institució pluricultural, com és la universitat argentina, si hi ha un racisme que es reproduïx mitjançant pràctiques subtils com ara microagressions, exclusió curricular i segregació espacial. Aquest estudi s'enfoca en una problemàtica vigent en la realitat educativa, prenent com a unitat d'estudi la Facultat de Ciències de la Salut i Treball Social de la Universidad Nacional de Mar del Plata. La unitat d'anàlisi, de la seva banda, està confor-

¹ Docent titular i investigadora de les facultats de Ciències de la Salut i Treball Social i Psicologia de la Universidad Nacional de Mar del Plata. andydupuy@hotmail.com

Racismes cap als migrants llatinoamericans en l'àmbit de l'educació superior.
Un estudi de cas a la carrera de Treball Social de la Universidad Nacional de Mar del Plata.

mada per la població d'estudiants nadius i migrants de la carrera de Treball Social d'aquesta institució, que han cursat la carrera durant els anys 2022 i 2023. S'ha adoptat un disseny metodològic mixt (Creswell i Plano Clark, 2018), combinant enquestes aplicades a 179 estudiants nadius (adaptació de l'Escala de Prejudici Subtil i Manifest de Pettigrew i Meertens, 1995), entrevistes semiestructurades a 50 participants (25 nadius i 25 migrants) i observació participant en espais acadèmics i informals. Seguint a Freire (1970), sostenim que l'educació universitària no és neutral: o reproduïx jerarquies colonials o les confronta. En aquest sentit, el treball social ha d'erigir-se com a praxi transformadora, articulant formació crítica amb incidència política per construir universitats genuïnament inclusives.

Paraules clau: Racisme, universitat, estudiants, treball social, migrants.

Abstract

This study examines the issue of racism within the university setting, focusing on the dynamics of prejudice and discrimination towards Latin American migrant students. From the perspective of Social Work—a discipline committed to social justice and equity (International Federation of Social Workers [IFSW], 2014)—the research seeks to explore whether racism unfolds within a multicultural institution, such as the Argentine university, where subtle practices such as microaggressions, curricular exclusion, and spatial segregation serve to reproduce discriminatory dynamics. The study addresses a persistent issue in the current educational context, using as its unit of analysis the Faculty of Health Sciences and Social Work at the National University of Mar del Plata. The sample consists of native and migrant students enrolled in the Social Work degree during the academic years 2022 and 2023. A mixed-methods design was adopted (Creswell & Plano Clark, 2018), combining surveys administered to 179 native students (based on an adaptation of Pettigrew and Meertens' 1995 Subtle and Blatant Prejudice Scale), semi-structured interviews with 50 participants (25 native and 25 migrant students), and participant observation in both academic and informal settings. Following Freire (1970), we assert that higher education is not neutral: it either reproduces colonial hierarchies or challenges them. In this regard, the study argues that Social Work must act as a transformative praxis, combining critical training with political engagement to build genuinely inclusive universities.

Keywords: Racism, university, students, social work, migrants.

1. Introducció

A les universitats argentines hi ha desigualtats racistes, resultat d'un racisme estructural inconscient i invisibilitzat enquistat en la nostra societat.

Aquest estudi, emmarcat en el projecte “Avaluació del prejudici i formes de racisme en estudiants universitaris”, que es du a terme a la Facultat de Psicologia de la Universidad Nacional de Mar del Plata (UNMdP), analitza les manifestacions de racisme a la carrera de Treball Social de la Facultat de Ciències de la Salut i Treball Social d'aquesta universitat. Des d'un enfocament situat en les ciències socials, s'examina com el racisme estructural –herència de processos colonials (Quijano, 2000)– es reflecteix i reproduïx en l'àmbit universitari mitjançant la subrepresentació de comunitats racialitzades, l'exclusió epistèmica i barreres socioeconòmiques (Svampa, 2019). En aquesta direcció, Gordon W. Allport, a la seva obra *La naturaleza del prejuicio* (1954), defineix el prejudici com una “actitud hostil cap a un grup o els seus membres, basada en generalitzacions errònies que es resisteixen al canvi davant evidència contrària”, un marc clau per analitzar les dinàmiques identitàries en espais acadèmics (en el nostre cas, la carrera de Treball Social).

Certament, el racisme a les universitats argentines opera com un sistema de poder que privilegia sabers eurocèntrics i margina epistemologies indígenes i afrodescendents (Walsh, 2018). En carreres com Treball Social, aquest fenomen s'evidencia en currículums que aborden els pobles originaris com a “objectes d'estudi” en lloc de subjectes polítics (Mato, 2015), perpetuant el que Santos (2010) denomina epistemicidi. Aquesta dinàmica reflecteix el que Allport en diu deshumanització cognitiva, on l'exogrup és reduït a una categoria abstracta, facilitant-ne l'exclusió. A això se sumen barreres geogràfiques i econòmiques: el 70% de les comunitats indígenes i afrodescendents resideix en zones perifèriques amb accés limitat a educació superior (INDEC, 2022).

La colonialitat del poder (Quijano, 2000) es reflecteix també en la composició docent: menys del 2% dels llocs acadèmics en universitats nacionals són ocupats per persones racialitzades (Aranguren, 2021). Allport adverteix que el prejudici institucional es normalitza quan les estructures reproduïxen desigualtats sense qüestionar les seves bases ideològiques. Aquesta exclusió contrasta amb el perfil estudiantil de Treball Social, on el 40% dels alumnes són primera generació universitària i provenen de sectors vulnerables (Castiglioni, 2016), la qual cosa, segons Crenshaw (1991), exigeix un enfocament interseccional en la seva formació.

La ciutat de Mar del Plata, com a node receptor de població migrant, alberga a la seva universitat pública un escenari pluricultural on conflueixen trajectòries acadèmiques diverses. Segons dades institucionals (UNMdP, 2021), el 3% de la matrícula total el 2023 va correspondre a estudiants migrants (400-500 persones), amb una distribució heterogènia: el 50% es concentra a l'Escola Superior de Medicina –predominantment del Brasil–,

mentre que la resta es distribueix en altres facultats, a les quals assisteixen estudiants de comunitats xilenes, bolivianes, colombianes, mexicanes, estatunidencs, russes, pakistaneses i xineses.

En aquest context, es manifesten conductes aprensives cap a uns certs col·lectius amb les consegüents actituds xenòfobes, expressades en prejudicis i fets de discriminació i segregació cap a l'alumnat que prové de les nacions llatinoamericanes. Gordon W. Allport descriu aquestes actituds com a part de l'escala del prejudici, on l'antilocució (comentaris hostils) i la discriminació (exclusió activa) són graus previs a formes més violentes de racisme.

La unitat d'estudi ha estat la Facultat de Ciències de la Salut i Treball Social de la Universidad Nacional de Mar del Plata i la unitat d'anàlisi, la població conformada per alumnat nadiu i migrant de la carrera de Treball Social durant els anys 2022 i 2023.

Així doncs, ens hem proposat indagar sobre l'existència de manifestacions de racisme i prejudici que impliquen prejudicis i estigmatitzacions, amb les consegüents actituds xenòfobes. En aquesta línia, intentem implementar una perspectiva interseccional en l'abordatge dels estudiants de Treball Social, considerant les dimensions de raça, gènere i classe social, que contribueixi a la reflexió crítica sobre el rol de les institucions educatives en la reproducció o transformació de les desigualtats racials i socials.

Cal assenyalar que es considera rellevant estudiar el racisme en l'àmbit de la carrera de Treball Social perquè, com a disciplina i pràctica, el seu eix central el constitueix la lluita contra les desigualtats i les formes d'opressió, entre les quals el racisme. En aquest sentit, Allport (1954) subratlla que el prejudici només es pot combatre mitjançant intervencions deliberades, com l'educació crítica i el contacte intergrupals significatiu, principis alineats amb l'ètica del treball social. Sens dubte, el treball social és una professió intrínsecament lligada a la justícia social i els drets humans. Per tant, els estudiants d'aquesta carrera conformen un grup particularment afectat per les desigualtats, la qual cosa permet explorar com es manifesta el racisme a les institucions educatives. Així mateix, els qui transiten aquesta carrera solen tenir una sensibilitat més acusada cap a temes relacionats amb la diversitat cultural i la inclusió, la qual cosa facilita la seva predisposició a reflexionar críticament sobre el racisme i les seves diverses manifestacions.

Es destacable que, segons recerques sobre composició estudiantil en universitats públiques argentines, com les dutes a terme per Daniel Mato (2015), les carreres vinculades a les ciències socials, com ara Treball Social, tendeixen a tenir una proporció més gran d'estudiants provinents de sectors populars, comunitats indígenes i migrants en comparació amb altres disciplines com ara Medicina, Dret o Enginyeria. Gordon W. Allport vincula aquesta diversitat amb la hipòtesi del contacte, suggerint que la interacció entre grups diversos sota condicions d'igualtat podria reduir prejudicis, encara que adverteix que, sense marcs institucionals que li donin suport, l'efecte pot ser nul o contraproduent. Per la seva banda, Maristella Svampa (2019), en l'anàlisi que fa de desigualtats a l'Amèrica

Llatina, assenyala que el treball social és una de les poques disciplines que aborda el racisme des d'una perspectiva interseccional, considerant la seva relació amb el gènere i la pobresa. Així mateix, els programes universitaris d'aquesta carrera solen incloure teories crítiques d'autors com Anníbal Quijano (2000) –colonialitat del poder–, Boaventura de Sousa Santos (2010) –ecologia de sabers– i Teun A. van Dijk (2008) –anàlisi crítica del discurs–. Aquestes teories permeten comprendre el racisme com un fenomen estructural i històric, no com un problema individual o aïllat. Gordon W. Allport complementa aquesta visió en destacar que el prejudici, encara que arrelat en estructures, es reproduïx a través d'actituds individuals que legitimen la discriminació. Cal assenyalar, també, que en moltes universitats argentines, com la Universidad Nacional de La Plata (UNLP) o la Universidad Nacional de Rosario (UNR), els programes de Treball Social incorporen enfocaments interculturals que busquen visibilitzar i valorar els sabers de comunitats indígenes i afrodescendents, la qual cosa està absent en moltes altres carreres. Aquestes iniciatives reflecteixen la proposta de Gordon W. Allport de reeducació social, on es qüestionen estereotips mitjançant l'accés a informació veraç i experiències compartides. D'altra banda, ens trobem a l'Argentina amb el fet que molts estudiants de Treball Social ingressen a la carrera motivats per experiències pròpies o pròximes d'exclusió, pobresa i racisme. Això els dona una perspectiva vivencial que altres disciplines poden no captar amb la mateixa profunditat.

Certament, recerques en universitats públiques argentines (UBA, UNLP, UNC, UNR) han mostrat que els estudiants de Treball Social tenen una composició socioeconòmica diferent a la d'altres carreres, amb més presència de primera generació universitària i experiències prèvies de vulnerabilitat (Castiglioni, 2016; Saforcada, 2009). Allport relaciona aquesta diversitat amb el concepte d'identitat social, on la pertinença a grups marginats pot enfortir la consciència crítica enfront del prejudici. Per la seva banda, Solana Aranguren (2021), en la seva recerca sobre diversitat a la universitat argentina, destaca que molts estudiants de Treball Social provenen de famílies que han sofert discriminació racial o social, la qual cosa influeix en la seva elecció professional.

Així doncs, creiem que l'anàlisi de les manifestacions de racisme i prejudicis cap a estudiants migrants llatinoamericans a la carrera de Treball Social de la Universidad Nacional de Mar del Plata permet visibilitzar la persistència d'estructures discriminatòries en àmbits teòricament compromesos amb la igualtat (Crenshaw, 1991). La metodologia utilitzada se sustenta en un estudi exploratori-descriptiu de tall quantitatiu i qualitatiu els instruments de recollida de dades del qual han estat: enquestes, entrevistes semiestructurades i observació participant. Aquestes eines permeten captar tant les expressions explícites del prejudici (discursos, actituds) com les seves formes implícites (microagressions, exclusions quotidianes). Cal aclarir, així mateix, que aquestes tècniques de recollida de dades s'han fet mitjançant el consentiment informat, garantint així la reserva de tota identitat i l'anonimat.

2. Racisme i racismes

El racisme, entès com la biològització d'allò cultural, es manifesta en atribuir característiques socials i culturals a grups específics basant-se en trets fenotípics, considerats hereditaris i naturalitzats (Menéndez, 2002). En aquest sentit, Gordon W. Allport (1954), en la seva teoria del prejudici, explica que aquest sorgeix de la tendència humana a categoritzar de manera rígida, assignant característiques essencialitzades a grups socials, un procés que va denominar "sobregeneralització cognitiva". Aquesta perspectiva assigna una suposada inferioritat a uns certs col·lectius en funció de les seves característiques físiques, perpetuant estereotips i jerarquies socials (Gigliotti, 2021). Encara que la noció de raça ha estat desconstruïda teòricament, el racisme ha evolucionat cap a formes més subtils, on les diferències culturals s'utilitzen com a justificants per a la discriminació i la construcció de jerarquies socials (Vala, 2009). Aquest fenomen, conegut com a "racisme cultural", reemplaça les barreres biològiques per construccions culturals, mantenint pràctiques d'exclusió i marginació. Una de les principals manifestacions d'aquest racisme és el prejudici. En aquest sentit, Allport assenyala que el prejudici no només es basa en diferències visibles, sinó en la percepció d'"amença simbòlica" quan l'endogrup sent la seva identitat cultural desplaçada per l'exogrup.

Per la seva banda, Teun A. van Dijk (2008), referent a l'anàlisi crítica del discurs, sosté que el racisme no es pot entendre sense analitzar les relacions de poder, ja que les elits no només controlen els recursos materials, sinó també el capital simbòlic, modelant percepcions i actituds socials. Gordon W. Allport (1954) vincula aquesta dinàmica al "prejudici institucional", on les estructures de poder reforcen estereotips per mantenir jerarquies. A l'Argentina, els mitjans de comunicació i les elits polítiques han criminalitzat els migrants provinents de països limítrofs i altres llatinoamericans com Bolívia, Paraguai i el Perú, associant-los amb la delinqüència i la pobresa, reforçant estereotips negatius sobre els pobles indígenes i afrodescendents, representant-los com a aliens a la identitat nacional (van Dijk, 2008).

En el context argentí, el racisme es configura en les coordenades de l'aparença física, no en les de l'origen racial, la sang i la descendència (Grimson, 2006). Des del segle XIX, s'ha construït una representació negativa de l'immigrant llatinoamericà, en contrast amb la idealització de l'immigrant europeu com a portador de trets positius per a la identitat nacional. Gordon W. Allport (1954) descriu aquest fenomen com a "biaix de favoritisme endogrupal", on s'exalten les virtuts del propi grup mentre es desvalora l'altre.

Des de la perspectiva del treball social, disciplina compromesa amb la desconstrucció de desigualtats sistèmiques (Dominelli, 2002), el racisme a l'Argentina es configura com un fenomen estructural que opera mitjançant la intersecció d'eixos d'opressió com la classe, el gènere i l'etnicitat (Crenshaw, 1991). Gordon W. Allport adverteix que el prejudici s'arrela quan

es combina amb altres sistemes de discriminació, creant una “cadena de desavantatges”. El flux migratori sud-americà, encara que reconegut formalment en polítiques constitucionals, enfronta barreres institucionals que reflecteixen el que Rita Segato (2010) denomina racisme de classe: una discriminació entrellaçada amb jerarquies econòmiques que margina migrants llatinoamericans, especialment indígenes i afrodescendents, en l'accés a drets bàsics.

Així mateix, la construcció identitària de la classe mitjana argentina revela un mecanisme de racialització de la pobresa: sectors populars són estereotipats com a “incivilitzats” mitjançant narratives que associen fenotip amb estatus social (Adamovsky, 2012). Gordon W. Allport va relacionar això amb la “creença en la superioritat intrínseca”, on es justifica la desigualtat atribuint defectes morals o intel·lectuals a grups oprimits. Aquest procés, sustentat en el mite del mèrit individual, encobreix desigualtats històriques i naturalitza l'exclusió de grups racialitzats, contradient els principis ètics del treball social basats en la justícia redistributiva i el reconeixement (Fraser, 2008).

Boaventura de Sousa Santos (2009), per la seva banda, analitza l'exclusió epistèmica, és a dir, la negació dels coneixements dels pobles originaris i afrodescendents, perpetuada a través del sistema educatiu argentí. Gordon W. Allport (1954) identifica aquesta dinàmica com a part del “prejudici cognitiu”, on es desqualifica la legitimitat cultural de l'exogrup. Aquest racisme estructural i quotidià es fonamenta en una herència colonial que va establir jerarquies racials persistents i en una identitat nacional eurocèntrica que va invisibilitzar les comunitats indígenes i afrodescendents. En les últimes dècades, l'Argentina ha rebut un important flux migratori des de Sud-amèrica. No obstant això, malgrat que la Constitució Nacional promou polítiques inclusives per a la població migrant, a la pràctica, aquestes no s'implementen adequadament.

En conclusió, el racisme a l'Argentina és un fenomen estructural, històric i vigent, que es reproduïx a través de les institucions, els discursos públics i les narratives socials. Gordon W. Allport (1954) planteja que el prejudici no desapareix per inèrcia; requereix intervencions deliberades per desmuntar-ne els mecanismes psicològics i socials. Lluny d'haver desaparegut, s'ha transformat en noves formes d'exclusió i discriminació que continuen afectant els sectors racialitzats i migrants en la societat contemporània.

3. Racisme i migrants llatinoamericans

El racisme i la xenofòbia constitueixen, com es va assenyalar precedentment, problemàtiques estructurals que es perpetuen en institucions fonamentals com el sistema educatiu. En el context argentí, totes dues dimensions de la discriminació es troben profundament arrelades en la construcció sociocultural i en els marcs interpretatius dominants. Des de la perspectiva del treball social, resulta fonamental analitzar com aquests

processos es reproduïen i naturalitzen a través de discursos històrics, pràctiques institucionals i representacions mediàtiques, consolidant desigualtats que afecten grups vulnerabilitzats, en particular, a les persones migrants llatinoamericanes.

Malgrat l'existència de marcs normatius orientats a garantir la inclusió educativa, com la Llei d'Educació Nacional (Núm. 26.206) i la Llei de Migracions (Núm. 25.871), persisteixen barreres estructurals que obstaculitzen la igualtat d'accés i permanència al sistema educatiu. En aquest sentit, la producció i reproducció de discursos estigmatitzants sobre la població migrant llatinoamericana, promoguts per uns certs sectors polítics i amplificats pels mitjans de comunicació alineats amb postulats neoliberals, contribueixen a consolidar imaginaris socials que reforcen l'exclusió. La representació del migrant llatinoamericà com una "alteritat" disruptiva, associada a la desestabilització de l'ordre i el progrés, dona compte d'una construcció social que legitima la desigualtat i dificulta els processos d'integració intercultural.

Des del treball social, l'anàlisi crítica del racisme i la xenofòbia permet visibilitzar els mecanismes que sustenten aquestes pràctiques discriminatòries i el seu impacte en la vida dels subjectes. Entre aquests mecanismes, els prejudicis i la discriminació ocupen un lloc central. Els prejudicis poden entendre's com a construccions socials que s'internalitzen i condicionen les percepcions sobre determinats grups. Aquestes representacions solen basar-se en judicis esbiaixats que, en incorporar un component afectiu, poden derivar en actituds de rebuig i exclusió. Com assenyalava Begoña Montes-Berges (2010), els prejudicis negatius generen hostilitat i desconfiança, dificultant la convivència intercultural. Per la seva banda, l'Institut Nacional contra la Discriminació, la Xenofòbia i el Racisme (INADI, 2013) emfatitza que els prejudicis operen de manera inconscient, la qual cosa en dificulta el reconeixement i la transformació.

4. Racisme i universitat

El racisme en l'àmbit educatiu es troba institucionalitzat i vinculat amb la noció de "racisme de la intel·ligència", emmarcat dins del paradigma eurocèntric que ha acompanyat la conformació de l'Estat-Nació argentí. En l'àmbit universitari, aquesta problemàtica es manifesta en l'exclusió sistemàtica de les llengües, històries, cosmovisions i valors dels pobles llatinoamericans, indígenes i afrodescendents en els programes curriculars. Aquest fenomen evidencia la persistència d'un model educatiu que, malgrat les transformacions normatives en matèria de drets humans, continua reproduint desigualtats estructurals de caràcter racista.

Si bé l'Argentina es posiciona com un dels països més avançats a l'Amèrica Llatina en termes d'accés gratuït i polítiques inclusives en el sistema universitari públic, les desigualtats estructurals persisteixen, reflectint-se en inconsistències jurídiques i limitacions en la implementació de polítiques públiques. Aquestes deficiències afecten directament la

població migrant, que s'enfronta a obstacles institucionals i simbòlics que condicionen les seves trajectòries acadèmiques (Mato, 2020). Certament, les pràctiques diferenciadores basades en l'origen ètnic, el color de la pell, la vestimenta i els hàbits culturals reforcen la construcció de l'alteritat, generant traves que limiten la integració dels estudiants migrants. En aquest context, la invisibilització d'un alumnat migrant llatinoamericà cada vegada més nombrós dins del marc normatiu i institucional incideix negativament en la seva permanència i finalització dels estudis, incrementant el risc de deserció.

Des del treball social, resulta imprescindible analitzar l'impacte dels prejudicis i les manifestacions de racisme en la vida universitària, atès que aquestes condicionen les interaccions socials i consoliden processos d'exclusió. Com assenyala Mariana Coelho (2023), la universitat continua funcionant com una institució eurocèntrica, estructurada sobre paràmetres colonials que perpetuen jerarquies socials i exclouen epistemologies alternatives. No obstant això, alhora, l'educació superior representa un espai de transformació cultural, la qual cosa exigeix una reflexió profunda sobre la construcció i subjectivació dels prejudicis, així com la necessitat de desnaturalitzar el concepte de raça com a criteri de diferenciació social.

El prejudici i la biològització d'allò cultural, juntament amb les seves implicacions en les diverses formes de discriminació dins de l'àmbit universitari, requereixen una anàlisi crítica que permeti abordar el racisme en les seves dimensions estructural i institucional (Pita, 2010). En aquest sentit, és fonamental reconèixer que una part significativa de les pràctiques educatives vigents reforcen i aprofundeixen les desigualtats en els diferents nivells de formació, limitant l'accés igualitari al coneixement i la participació plena dels subjectes en la vida acadèmica.

En aquest marc, el present estudi busca contribuir a la construcció de coneixements que permetin desenvolupar estratègies per a la prevenció i resolució d'aquestes problemàtiques, compreses com a pràctiques discriminatòries que requereixen ser desnaturalitzades. La identificació i problematització d'aquests mecanismes resulta essencial per evitar la reproducció automàtica de les desigualtats socials, promovent espais educatius més inclusius i igualitaris.

Des de la perspectiva del treball social, la capacitat d'interpel·lar la "consciència pràctica" –és a dir, aquelles creences i representacions internalitzades que guien l'acció quotidiana sense ser qüestionades– constitueix un element clau per a la desconstrucció de prejudicis i la transformació d'actituds discriminatòries. En aquest sentit, el distanciament crític d'aquestes estructures de pensament possibilita la reconstrucció de noves formes de convivència, basades en el reconeixement de la diversitat i el respecte per l'alteritat.

5. Metodologia

La unitat d'anàlisi d'aquest estudi va estar composta per estudiants argentins i migrants de països llatinoamericans que cursaven la carrera de Treball Social a la Universidad Nacional de Mar del Plata durant els anys 2022 i 2023. Es va seleccionar una mostra de 179 estudiants nadius, als quals se'ls va aplicar l'Escala de Prejudici Subtil i Manifest de Pettigrew i Meertens (1995).

A més, es van fer entrevistes semiestructurades a 50 estudiants, distribuïts equitativament entre 25 nadius i 25 migrants.

La recerca es va dur a terme a la Facultat de Ciències de la Salut i Treball Social de l'esmentada universitat. Per a la recollida de dades, es va dissenyar un protocol que incloïa variables sociodemogràfiques, com el gènere, l'edat, la unitat acadèmica, la carrera, l'any cursat, la situació ocupacional i el lloc de residència. Es va utilitzar l'Escala de Prejudici Subtil i Manifest de Pettigrew i Meertens (1995), complementada amb un qüestionari semiestructurat de respostes obertes, desenvolupat a partir dels resultats obtinguts en l'escala, amb l'objectiu d'aprofundir en els factors d'interès identificats. Resulta pertinent assenyalar que l'Escala de Prejudici Subtil i Manifest de Pettigrew i Meertens (1995) continua sent una eina vàlida en l'actualitat a causa de la seva capacitat per captar tant les expressions explícites com les formes més encobertes de prejudici, fenòmens que persisteixen i es transformen en diversos contextos socioculturals. La seva vigència se sustenta en la seva adaptabilitat transcultural, la diferenciació entre formes de prejudici (manifest i subtil) i la seva adequació a les dinàmiques actuals de discriminació. Estudis recents a l'Argentina han validat aquesta escala en diferents contextos, evidenciant-ne la rellevància i aplicabilitat en l'anàlisi del prejudici cap a diversos grups socials (Civalero et al., 2019; Muller et al., 2017). En resum, l'Escala de Prejudici Subtil i Manifest continua sent una eina metodològicament sòlida i teòricament rellevant per a l'estudi de les dinàmiques de discriminació, adaptant-se als canvis en els discursos i pràctiques socials que perpetuen desigualtats en diferents contextos.

5.a. Adaptació de l'instrument

Els ítems que s'han inclòs a l'Escala de Pettigrew i Meertens administrada són els de tipus Likert i mesuren els prejudicis subtils i manifestos. Respecte a la selecció de la mostra, el criteri d'inclusió va estar fonamentat en estudiants matriculats a la carrera. L'edat dels participants va oscil·lar entre 18 i 35 anys, amb una mitjana de 24,2 anys. Quant a la distribució per gènere, el 68% (122) de la mostra es va identificar com a dona, el 30% (54) com a home i el 2% (4) com a no binari. Respecte a la situació ocupacional, el 60% (107) combinava estudis amb treball remunerat, mentre que el 40% (72) es dedicava exclusivament a la formació acadèmica. La majoria residia a Mar del Plata i localitats properes, amb un

15% que vivia en zones perifèriques amb un accés més limitat a recursos educatius i econòmics.

Cada enquesta va incloure el consentiment informat explícit. Respecte a la difusió de l'enquesta, va ser presencial i es va administrar a través de qüestionaris físics amb la respectiva explicació d'objectius, confidencialitat i temps estimat (15-20 minuts).

Així mateix, es van fer entrevistes semiestructurades a la mostra dels 50 estudiants referenciats. L'anàlisi d'aquestes entrevistes es va dur a terme mitjançant l'estudi de discursos autobiogràfics, aplicant com a criteri de saturació teòrica la determinació de la grandària mostral. Aquestes entrevistes van permetre capturar la complexitat de les experiències estudiantils, complementant la visió numèrica de l'enquesta i la contextualització etnogràfica de l'observació. Les entrevistes autobiogràfiques van donar veu a les experiències subjectives, humanitzant les dades numèriques. Estimem que aquest enfocament mixt és especialment rellevant en treball social, on les narratives personals i les estructures socials interactuen de manera crítica. La saturació teòrica, encara que aplicada amb una grandària mostral predeterminada, va assegurar que les troballes fossin robustes i representatives de les veus tant de nadius com de migrants.

Finalment, la informació obtinguda es va complementar amb l'observació participant en classes presencials i en espais d'interacció de la població objecte d'estudi, la qual cosa va permetre un abordatge integral del fenomen investigat. Aquesta observació es va dur a cap durant diferents classes presencials de la carrera de Treball Social (ex.: assignatures teòriques, tallers pràctics, debats) així com també en espais d'interacció informal, com ara passadissos, activitats extracurriculars, reunions estudiantils o projectes comunitaris. En aquest sentit, podem destacar que ens hem pogut involucrar en diferents dinàmiques grupals. Finalment, cal assenyalar que per al registre d'aquestes dades es van utilitzar notes de camp per documentar interaccions, llenguatge no verbal, discursos i tensions. Així doncs, l'observació participant no només va contextualitzar les dades de l'enquesta, sinó que també va enriquir la comprensió del fenomen en incorporar dimensions relacionals, emocionals i situacionals.²

6. Consideracions ètiques

La participació de l'alumnat en aquest estudi va estar subjecta al seu consentiment informat. Es va informar cada participant detalladament sobre la naturalesa, els objectius, els procediments i les possibles implicacions de l'estudi abans de proporcionar el seu consentiment. Se'ls va explicar clarament que la seva participació era voluntària i que tenien el dret d'abandonar l'estudi en qualsevol moment, sense necessitat de justificació i sense que això afectés de cap manera la seva situació acadèmica

² Cal aclarir que la participació com a docent en la institució objecte d'estudi va facilitar la tasca de recollida de dades.

o personal. Així mateix, es va garantir l'anonimat tant com la confidencialitat de les dades, que van ser protegides. De fet, les dades personals van ser resguardades d'acord amb les disposicions de la Llei de Protecció de Dades Personals vigent, garantint que la informació obtinguda s'utilitzaria exclusivament amb finalitats de recerca.

El compromís ètic d'aquest estudi inclou l'honestetat en la presentació dels resultats. No es van ometre ni es van tergiversar dades. Totes les troballes van ser reportades de manera fidel i objectiva, contribuint al coneixement sobre l'autocura en l'àmbit universitari. En resum, aquest estudi es va conduir amb un fort compromís ètic, assegurant que els drets, la privacitat i el benestar dels participants seran protegits en tot moment. El respecte pels principis ètics fonamentals ha guiat totes les etapes de la recerca.

7. Resultats i discussió

En aquest apartat es registraran algunes aproximacions a les quals es va anar arribant per després analitzar els resultats.

Els instruments que s'han utilitzat van estar conformats per:

1) Qüestionari als estudiants argentins de variables sociodemogràfiques: edat, unitat acadèmica, carrera, any cursat, estat ocupacional i lloc de residència.

2) Aplicació de l'Escala de Prejudici Subtil i Manifest (Pettigrew i Meertens, 1995) administrades a estudiants locals.

3) Entrevistes semiestructurades, fetes a l'alumnat estranger de nacions hispanoamericanes. L'escala que s'ha utilitzat com a base de mesurament, en la primera etapa, consta de dues dimensions que avaluen els aspectes manifestos de prejudici i els subtils.

7.a. Procediment

Es van administrar en primer lloc els qüestionaris per mesurar el prejudici subtil i manifest a 179 estudiants nascuts a l'Argentina, pertanyents a la carrera de Treball Social que es cursa a la Facultat de Ciències de la Salut i Treball Social de la Universidad Nacional de Mar del Plata. Específicament, el qüestionari de mesurament avalua dues formes del prejudici, una manifesta, referida principalment a les atribucions a qüestions genètiques, i una altra subtil, assentada principalment en l'accentuació de les diferències culturals. Les dues primeres escales mesuren la forma manifesta del prejudici, mentre que les dues últimes en mesuren la forma subtil.

L'objectiu d'aquesta enquesta va ser el de poder detectar, en l'alumnat referit, l'existència de prejudicis i actituds racistes cap a les seves companyes i els seus companys migrants hispanoamericans prenent com a punt de referència les variables sociodemogràfiques, així com els ítems

referits a la biologització d'allò cultural versus el racisme com a construcció social.

D'altra banda, es van intentar detectar les actituds d'amenaça de rebuig, per avaluar creences racistes basades en la inferioritat genètica de l'estranger, des de les quals se n'explica la posició desfavorable a la societat i es nega l'existència de discriminació cap a aquests grups.

Altres ítems es refereixen a les relacions properes: s'avalua la resistència emocional a mantenir relacions de proximitat amb l'estranger. També als valors tradicionals. En aquest cas es va intentar determinar la defensa de valors tradicionals propis com a paràmetre des del qual s'estipula quins són els comportaments acceptables i necessaris per tenir èxit en la societat en qüestió i als quals haurien d'adaptar-se els estrangers.

D'altra banda, es van fer preguntes referides a les diferències culturals, en les quals s'estima l'exageració de les divergències culturals, que és el motiu que justifica la posició desfavorida de l'estranger. Les diferències culturals entre dos grups poden ser reals, però des d'una mirada amb prejudicis aquestes s'exageren i esdevenen estereotips.

7.b. Resultats

7.b.1. Enquestes

Com s'ha assenyalat, aquesta anàlisi es fonamenta en l'Escala de Prejudici Subtil i Manifest de Pettigrew i Meertens (1995), eina dissenyada per mesurar nivells de prejudici en contextos socials. La mostra estudiada correspon a 179 estudiants enquestats ($n = 179$), dels quals el 55,3% ($n = 99$) cursa el primer any, el 19,0% ($n = 34$) el segon any, el 10,6% ($n = 19$) el tercer any i el 15,1% ($n = 27$) el quart any. A més, el 15,6% de la mostra ($n = 28$) combina els seus estudis amb activitats laborals.

De l'aplicació de l'instrument s'han obtingut els resultats següents.

Subjectes amb prejudicis i sense prejudicis.

Punt de tall per escala = 14 (4 ítems, puntuacions extremes 4-24)

Amenaça de rebuig = mitjana 13,20. s/d 3,47

Relacions properes = mitjana 16,75. s/d 2,50

Racismes cap als migrants llatinoamericans en l'àmbit de l'educació superior.
Un estudi de cas a la carrera de Treball Social de la Universidad Nacional de Mar del Plata.

Taula 1. Estadístics descriptius de les variables d'estudi: amenaça de rebuig, relacions properes, valors tradicionals i diferències culturals

	N	Mínim	Màxim	Mitjana		Desviació	Asimetria		Curtosi	
		Esta- dístic	Esta- dístic	Esta- dístic	Desv. Error	Estadístic	Esta- dístic	Desv. Error	Esta- dístic	Desv. Error
Amenaça de rebuig	158	4,00	24,00	13,2025	,27658	3,47651	,529	,193	,917	,384
Relacions properes	159	7,00	25,00	16,7547	,19866	2,50497	-1,665	,192	3,401	,383
Valors tradicionals	150	2,00	22,00	10,1133	,34324	4,20376	,546	,198	-,022	,394
Dife- rències culturals	151	2,00	23,00	11,8543	,41542	5,10477	,190	,197	-1,028	,392
N vàlid (per llista)	149									

Font: Elaboració pròpia sobre la base de les dades recollides a la Facultat de Ciències de la Salut i Treball social (2022-2023).

En el cas que es va treballar, tots els ítems l'escala dels quals va de més gran a més petit indiquen perjudici, és a dir, una puntuació més elevada al punt de tall (14) indicaria perjudici. Són les escales d'Amenaça de rebuig (manifest), Valors tradicionals i Diferències culturals (subtil), mentre que en l'escala Relacions properes el perjudici l'indicarà una puntuació inferior a 14. Per tant, la puntuació obtinguda també seria indicadora de baix perjudici.

D'acord amb les dades analitzades, les puntuacions reflecteixen una baixa prevalença d'actituds amb prejudicis a la mostra. No obstant això, resulta fonamental aprofundir en l'anàlisi d'aquestes tendències per comprendre les dinàmiques de perjudici i discriminació que s'estudien.

En tots els ítems considerats, només els qui manifesten actituds d'amenaça de rebuig, així com destaquen les diferències culturals, constitueixen els valors més baixos, valors que no excedeixen el 35% (63) del total de la mostra. Això estaria indicant la inexistència, en termes generals, d'actituds amb prejudicis significatives, així com un baix grau d'actituds racistes. Aquestes dades coincideixen amb estudis previs sobre racisme subtil en contextos universitaris llatinoamericans (Dovidio et al., 2017; Tijoux i Acuña, 2020). Així mateix, aquest patró estaria reflectint el que Eduardo Bonilla-Silva (2022) anomena "racisme liberal", on les expressions explícites disminueixen, però persisteixen mecanismes institucionals d'exclusió.³ Com a contrapart, es va poder observar que les actituds racistes de l'alumnat estudiat són mínimes. Per contra, es manifesta una

³ En aquest sentit, cal aclarir que l'aparent contradicció trobada entre baixos índexs de perjudici declarat i la persistència de barreres estructurals (per exemple, dificultats d'adaptació curricular) ha estat documentada en universitats de Xile i Mèxic (García i Rojas, 2018; Leyva et. al., 2019).

actitud de respecte i tolerància cap a les seves companyes i els seus companys immigrants sense que s'evidenciïn diferències rellevants respecte a les qüestions culturals, així com als fenotips, la qual cosa suggereix un ambient de convivència basat en l'acceptació de la diversitat. En termes generals, l'estudiant nadiu de la carrera de Treball Social es caracteritza per la seva actitud tolerant i inclusiva cap a les seves companyes i els seus companys que presenten trets culturals i fenotípics diversos. Aquesta troballa resulta rellevant per comprendre les dinàmiques d'integració dins de l'àmbit acadèmic i ressalta la importància de continuar promovent polítiques institucionals que reforcin la igualtat i el respecte a la diversitat en l'entorn universitari.

Les dades es van complementar amb preguntes incloses a la mateixa enquesta, centrades en l'anàlisi de les consideracions sobre la diversitat cultural dels migrants i els motius que les seves companyes i companys migrants tenen per triar les universitats argentines en lloc de les dels seus països d'origen. De les 179 enquestes, el 50% (90) no va contestar la pregunta referida a la percepció de diferències culturals, mentre que la referida a l'elecció de la universitat pública, el 75% (134) dels enquestats van fer referència a la gratuïtat i el 25% (45) restant a la qualitat i gratuïtat en forma conjunta. S'estima que el 50% (90) de no resposta en ítems sobre diferències culturals podria interpretar-se com un "silenci incòmode" davant temes racialitzats, fenomen observat en poblacions que s'autoperceben com a no racistes (Essed, 1991).⁴ Respecte al 75% (134) sobre la preferència per la gratuïtat com a motiu d'elecció de la universitat argentina per part de migrants, s'alinea amb recerques sobre mobilitat acadèmica sud-americana (Mendoza, 2023). No obstant això, és factible aclarir que, com adverteixen Lucila Nejamkis et al. (2021), l'accés no garanteix la permanència.

Finalment, el 50% de la mostra es refereix a les diferències culturals que s'observen en els estudiants migrants posant l'accent en l'idioma i la dificultat més gran per adaptar-se al ritme de les universitats argentines. En aquest cas, pot esmentar-se el que Simon Marginson (2022) conceptualitza com a "violència epistèmica", on sistemes educatius hegemònics imposen estàndards monoculturals.

7.b.2. Entrevistes i observació participant

La mostra d'entrevistats es va constituir de dos grups principals: estudiants argentins i estudiants estrangers, la qual cosa va permetre analitzar de manera integral les experiències de convivència, adaptació i les dinàmiques d'inclusió i exclusió en l'àmbit universitari.

Estudiants argentins: els estudiants argentins, que representen la majoria del grup entrevistat, abasten un rang d'edat d'entre 18 i 35 anys, amb una edat mitjana aproximada de 24 anys. Quant a la distribució per gènere, s'observa una proporció més gran de dones en comparació amb

4 Sobre aquest ítem cal esmentar que estudis amb tècniques projectives al Brasil revelen que el 68% d'estudiants universitaris evita reconèixer diferències ètniques en enquestes directes, encara que les reproduceix en dinàmiques grupals (Almeida, Silvio, 2019).

homes, reflectint tendències comunes en les carreres de ciències socials. Així doncs, un estudiant es va identificar com a no binari (4%) i la resta va estar composta pel 76% de dones (19) i el 20% d'homes (5). Aquest alumnat prové principalment d'àrees urbanes de Mar del Plata i regions limítrofes, la qual cosa evidencia la diversitat socioeconòmica i cultural de l'entorn local.

Estudiants estrangers: la mostra d'estudiants estrangers va estar composta per 25 individus, els orígens dels quals es distribueixen de la manera següent: 10 estudiants brasilers (40%), 6 xilens (24%), 5 peruans (20%) i 4 veneçolans (16%). Dels quals, el 56% (14) es va identificar com a dones i el 44% (11 estudiants), com a homes. El rang d'edat va oscil·lar entre 20 i 30 anys, amb una mitjana de 24 anys. La majoria provenia de classe mitjana, amb alguns casos d'estudiants que enfrontaven dificultats econòmiques a causa de la seva condició migrant. Respecte a la llengua, tots ells i totes elles van mostrar un domini intermedi o avançat de l'idioma local, encara que alguns –específicament els estudiants brasilers– van esmentar dificultats amb l'accent o expressions col·loquials.

Entrevistes: l'eix de les preguntes als 25 estudiants nadius de Treball Social va estar centrat en la representació que tenien respecte als migrants llatinoamericans en general i cap a les seves companyes i companys de facultat en particular. Les respostes, en termes generals, van mostrar la figura de l'immigrant en íntima relació amb aquells que provenien de països limítrofs, sumats als peruans i veneçolans. La qual cosa té com a conseqüència el fet que el 92% (23) va associar la figura del migrant llatinoamericà amb nacionalitats específiques (bolivians, paraguaians, peruans i veneçolans), reproduint el que Sergio Caggiano (2022) identifica com a “jerarquies ètnic-nacionals” en l'imaginari social argentí. Així mateix, el 88% (22) de la mostra van destacar les diferències culturals que observaven respecte a la manera d'aprendre. El plantejament fonamental es va centrar en el diferent ritme d'organització i de recepció dels continguts mínims de les assignatures. D'altra banda, no es van manifestar expressions de discriminació, ni termes pejoratius respecte a ells. Aquests resultats coincideixen amb els obtinguts a les enquestes.

En acabat, es va indagar l'estudiantat migrant sobre les possibles dificultats que experimentaven en la seva convivència dins de la població universitària de la facultat objecte d'estudi. Es van explorar aspectes relacionats amb situacions de discriminació i manifestacions de racisme, així com el tracte rebut per part de les seves companyes, companys i docents en qualitat d'estrangers. En termes generals, les persones entrevistades van manifestar no percebre cap discriminació per part dels seus iguals ni del cos docent. No obstant això, es van reportar casos puntuals, com el d'un estudiant brasiler que va descriure experimentar actituds discriminatòries, encara que aquestes es van presentar en contextos externs a l'àmbit universitari. Aquesta troballa podria interpretar-se com una manifestació del que Filomena Essed (1991) denomina “compartimentalització del racisme”, és a dir, una estratègia cognitiva mitjançant la qual els individus preserven la imatge de la institució com un espai neutral malgrat l'existència d'actituds discriminatòries en altres àmbits. En termes generals,

la resposta comuna entre els estudiants és la percepció d'una recepció i acceptació positiva per part de la comunitat universitària de Mar del Plata. Només els estudiants brasilers van assenyalar unes certes dificultats ocasionals relacionades amb l'idioma, les quals, no obstant això, no es van considerar com a expressions explícites de discriminació o prejudici. En relació amb els reptes que enfrontaven en l'àmbit universitari, tots els estudiants van coincidir que el seu principal objectiu era l'obtenció del títol acadèmic, independentment de les qüestions interculturals. En termes generals, s'evidencia que l'experiència compartida pels estudiants es va caracteritzar per un bon acolliment i inclusió per part del col·lectiu universitari de Mar del Plata. Els testimoniatges indiquen que, majoritàriament, els alumnes perceben un ambient favorable i d'integració, la qual cosa facilita la seva adaptació i participació en la vida acadèmica. Cal assenyalar que, en el cas específic dels estudiants de procedència brasilera, s'han reportat algunes dificultats relacionades amb l'idioma; no obstant això, aquestes incidències no es van interpretar com a manifestacions directes de discriminació o prejudici, sinó com a desafiaments comunicatius puntuals.

Finalment, respecte a la pregunta sobre allò que els agradaria canviar o millorar en l'àmbit universitari, un 76% (19), de la població va fer referència a les traves administratives. Aquestes dificultats, Marginson (2022) les conceptualitza com a "racisme burocràtic", és a dir, mecanismes estructurals que obstaculitzen la plena inclusió sense mediació d'actors individuals. És destacable que hi ha un plantejament respecte a la necessitat de crear un protocol institucional que tingui en compte el tema de la discriminació cap als estudiants migrants.

Finalment, aquestes dades es van complementar amb la informació obtinguda a través de l'observació participant. En aquest procés, no es van detectar manifestacions evidents d'exclusió ni discriminació dins del col·lectiu estudiantil. Els estudiants estrangers s'integren activament en la dinàmica universitària, participant en espais acadèmics i socials en igualtat de condicions amb els seus iguals nadius. Encara que es van identificar algunes diferències fenotípiques o lingüístiques que diferenciaven als estudiants migrants, aquestes característiques no es van traduir en factors determinants de segregació ni van representar barreres significatives per a la interacció en l'entorn universitari.

No obstant això, es va observar l'existència d'espais de socialització conformats majoritàriament per estudiants migrants, especialment en àmbits recreatius, els quals es poden percebre com a exclusius i, en uns certs casos, excloents per a altres col·lectius estudiantils. Aquest fenomen es podria interpretar com una resposta a la necessitat de formar xarxes de suport entre iguals que comparteixen experiències migratòries i enfronten desafiaments similars en el context acadèmic. No obstant això, l'existència d'aquests espais no implica una ruptura amb la integració global de la comunitat universitària; més aviat, reflecteix una estratègia de socialització que enforteix els llaços identitaris i culturals entre els estudiants estrangers.

L'estudi revela una paradoxa: mentre preval una narrativa d'inclusió i neutralitat institucional, persisteixen mecanismes estructurals (burocràtics) i estereotips ètnic-nacionals que reflecteixen desigualtats subtils. La integració es veu facilitada per la prioritització acadèmica de l'alumnat i l'absència de discriminació explícita, però es requereixen polítiques institucionals per abordar barreres administratives i desconstruir jerarquies culturals arrelades.

8. Indagació de l'àmbit institucional

Finalment, en el marc del present estudi, es va dur a terme una anàlisi detallada de la normativa vigent a la Facultat de Ciències de la Salut i Treball Social amb l'objectiu de determinar l'existència de polítiques explícites d'inclusió dirigides a les i els immigrants hispanoamericans que transiten els seus espais acadèmics. Els resultats d'aquesta indagació no van evidenciar la presència de normatives específiques ni de dispositius institucionals destinats exclusivament a aquest col·lectiu. Si bé tant la Universidad Nacional de Mar del Plata com la Facultat compten amb regulacions i espais d'inclusió orientats a atendre dificultats econòmiques, socials i de gènere, no es va identificar cap política que tingui en compte de manera particular les necessitats i desafiaments dels estudiants estrangers. En aquest sentit, no s'han establert mesures que considerin la diversitat lingüística, les diferències culturals, els processos d'adaptació institucional o els símbols identitaris que els estudiants migrants porten amb si. Així mateix, no s'han implementat disposicions que atenguin situacions particulars, com la necessitat de tornar als seus països d'origen per raons personals o familiars.

Tot i que la Facultat de Ciències de la Salut i Treball Social i la Universidad Nacional de Mar del Plata han avançat en la consolidació d'una política inclusiva que reconeix i atén la diversitat de gènere, les problemàtiques de discapacitat i les dificultats econòmiques, les qüestions vinculades a la multiculturalitat encara no formen part de l'agenda institucional. Això posa de manifest la necessitat de desenvolupar estratègies que promoguin una inclusió més integral i igualitària per a la població estudiantil migrant.

9. A tall de conclusió

Des de la perspectiva del treball social, disciplina compromesa amb la justícia social i la desnaturalització de les desigualtats estructurals (Dominelli, 2002), aquest estudi analitza les manifestacions de racisme en l'àmbit universitari, específicament en la carrera de Treball Social de la Universidad Nacional de Mar del Plata (UNMdP). Els resultats preliminars evidencien un baix nivell de prejudici explícit entre estudiants nadius cap a companys migrants llatinoamericans, particularment aquells de països limítrofs, els quals constitueixen el 68% del col·lectiu migrant a la institució (UNMdP, 2023). No obstant això, persisteixen dinàmiques d'exclusió subtil

que requereixen una anàlisi crítica des de marcs teòrics propis de la disciplina. La multiculturalitat, entesa com la coexistència de diverses cultures en un mateix espai (Carballeda, 2012), adquireix rellevància en la formació en Treball Social, on la reflexió sobre l'alteritat és central per intervenir en contextos de diversitat (Healy, 2014). A les aules de la UNMdP, aquesta diversitat es manifesta en la presència d'estudiants de Bolívia, Paraguai, el Perú i Veneçuela, atrets per la gratuïtat universitària, principi actualment amenaçat per polítiques neoliberals que en restringeixen l'accés igualitari (Saforcada i Álvarez, 2018).

Respecte a la formació acadèmica, estem davant d'estudiants que, en virtut de les característiques pròpies de la seva capacitació professional, estan exposats a un discurs teòric i pràctic que emfatitza la justícia social, la igualtat i la desnaturalització de les desigualtats estructurals. Certament, dins del currículum de la carrera, assignatures com ara Antropologia Social i Cultural, Intervenció Social amb Grups, Salut Mental, Taller de Pràctica Integrada i Economia Social es caracteritzen per incorporar un enfocament descolonial. Així com, també, fonamentar els seus continguts en una bibliografia crítica que abordi de manera rigorosa les problemàtiques del racisme, la discriminació social i els prejudicis, proporcionant a l'alumnat eines conceptuais i analítiques per comprendre i transformar les desigualtats estructurals presents en l'àmbit social. Això suggereix que els estudiants d'aquesta carrera tenen una sensibilitat més gran cap a les discriminacions i el racisme, en estar preparats, tal vegada més que en altres professions, per identificar i qüestionar aquestes dinàmiques. No obstant això, aquesta formació acadèmica, si bé proporciona eines per reconèixer i combatre el racisme, no elimina del tot la influència dels estereotips i les estructures socials colonials que operen inconscientment. Persisteixen, encara que en mínima proporció, dinàmiques d'exclusió subtil. Això subratlla la importància d'incorporar enfocaments pedagògics crítics i descolonials que fomentin no només el coneixement teòric, sinó també l'autocrítica i la transformació personal.⁵

El treball social, com a pràctica professional, emfatitza la interculturalitat no com a mera coexistència, sinó com a diàleg horitzontal que qüestiona jerarquies ètniques (Walsh, 2018). Aquest enfocament resulta crucial per interpretar l'aparent harmonia en les interaccions estudiantils, on la tolerància superficial pot ocultar formes de racisme institucional arrelades en estructures colonials (Quijano, 2000). L'article 25 de la Constitució Argentina, que històricament va privilegiar la immigració europea (Pita, 2021), reflecteix un racisme estructural que el treball social té el

5 Cal assenyalar que, si bé l'estudi no ha tingut en compte la diferenciació entre els estudiants de diferents anys de la carrera, s'estima probable que hi hagi diferències significatives entre els estudiants dels primers i els últims cursos. Els estudiants dels primers anys poden estar més influenciats per prejudicis socials internalitzats abans d'ingressar a la universitat, mentre que els estudiants dels últims anys, després d'haver cursat assignatures que aborden temes de justícia social, interculturalitat i drets humans, podrien mostrar una consciència crítica més gran i una sensibilitat més acusada cap a les discriminacions. S'estima que la formació acadèmica, en termes generals, hauria de transformar les actituds i percepcions al llarg de la carrera. Tema per a un pròxim estudi.

deure de desconstruir. Com assenyala Frantz Fanon (1961), la colonialitat opera a través de la inferiorització de fenotips i cultures no europees, dinàmica observable en la representació d'estudiants llatinoamericans com a "altres" dins de la universitat. Les troballes d'aquest estudi coincideixen amb recerques en treball social que identifiquen el "racisme subtil" com a manifestació predominant en institucions públiques (Tijoux, 2016).

Així doncs, les primeres conclusions a les quals es va arribar en aquest treball suggereixen la importància de continuar promovent iniciatives que fomentin la integració intercultural i el diàleg entre els diferents grups d'estudiants, assegurant que tots els espais universitaris siguin accessibles i inclusius per a la totalitat de la comunitat educativa. La formació en Treball Social juga un paper crucial en aquest procés. En definitiva, aquest estudi subratlla la necessitat d'abordar el racisme no sols com un problema individual, sinó com un fenomen estructural que requereix intervencions en múltiples àmbits. El treball social, com a disciplina compromesa amb la justícia social, té la responsabilitat de liderar aquest procés, tant en l'àmbit acadèmic com en la pràctica professional. Només a través d'un enfocament integral que combini la formació teòrica, la reflexió crítica i l'acció transformadora es podrà avançar cap a una universitat veritablement inclusiva i igualitària.

10. A tall de reflexió

Parlem de multiculturalitat i interculturalitat. La multiculturalitat pot definir-se com l'existència de diferents cultures en el context d'un mateix espai social o geogràfic, en el nostre cas, l'àmbit de la Universidad Nacional de Mar del Plata (Carballeda, 2012). Certament, a les seves aules heterogènies conviuen grups de diferents regions i països en forma creixent atrets per la gratuïtat de l'ensenyament universitari, així com per la qualitat i el prestigi. No obstant això, aquests diferents sectors diversos conviuen i s'articulen en el mateix àmbit estudiantil sense mostrar, de forma manifesta, actituds racistes.

D'altra banda, plantejem la hipòtesi que el nostre sistema universitari és racista i etnocèntric i per això hem pres com a unitat d'anàlisi els estrangers que transiten les nostres universitats públiques. Però no qualsevol estranger, sinó aquells que formen part de la nostra identitat llatinoamericana, els nostres germans que porten fenotips distints als europeus amb una cultura també diferent, una cultura que presenta trets de les nostres arrels indígenes, negres, criolles. D'aquestes cultures que han estat mirades com a alteritats des d'una mirada institucional i estructural racista. Un racisme negat en l'imaginari social però real en la quotidianitat. No obstant això, aquesta hipòtesi ha estat, en part, falsejada en els àmbits on hem desenvolupat aquest estudi específic, la carrera de Treball Social a la Facultat de Ciències de la Salut i Treball social de la UNMdP. Així doncs, dels primers avanços en la nostra recerca, podem dir que –en aquest àmbit acadèmic– aquest racisme cap als immigrants llatinoamericans pot ser

plantejat com a subtil. L'estudiant estranger, en termes generals, no se sent discriminat en aquesta facultat, en aquest context que és una ciutat multicultural amb una institució pública universitària que replica aquest esquema. Cal aclarir que aquesta és una mirada molt preliminar, que pren una part de la mostra sobre la qual hem pretès indagar. La segona part de la recerca se centrarà en l'estudi d'altres unitats acadèmiques que ens donaran un panorama més abraçador i holístic de la nostra universitat.

S'estima que els resultats obtinguts exigeixen repensar la formació professional des de tres eixos: un des de la pedagogia crítica a través de la incorporació d'enfocaments descoloniais que qüestionin la colonialitat del saber en els plans d'estudi (Quintero, 2019); el segon des de l'institucional, promovent protocols antidiscriminació amb participació estudiantil, tal com proposa la Federació Argentina de Treball Social (FITS, 2022) i, finalment, a través d'una pràctica reflexiva, fomentant supervisions que problematitzin el lloc dels treballadors i les treballadores socials com a reproductors/es o transformadors/es d'estructures racistes (Payne, 2014). Així doncs, el desafiament per al treball social rau a transcendir la mera identificació de prejudicis per impulsar pràctiques institucionals transformadores. Com planteja Paulo Freire (1970), l'educació ha de ser un acte polític d'alliberament, la qual cosa en aquest context implica desconstruir l'etnocentrisme acadèmic i visibilitzar les epistemologies del Sud (Santos, 2010). Només així la universitat podrà erigir-se com a espai genuïnament inclusiu, complint el seu mandat social de garantir la igualtat educativa.

Referències bibliogràfiques

- Adamovsky, Ezequiel. (2012). *Historia de la clase media argentina: Apogeo y decadencia de una ilusión, 1880-2000*. Planeta.
- Almeida, Silvio Luiz de. (2019). *O que é racismo estrutural?* Letramento.
- Allport, Gordon Willard. (1954). *La naturaleza del prejuicio*. Addison-Wesley Publishing Company.
- Aranguren, Solana. (2021). *Diversidad y desigualdad en la universidad argentina: Un análisis desde la perspectiva étnico-racial*. CLACSO.
- Bonilla-Silva, Eduardo. (2022). *Racismo sin racistas: El racismo liberal y la persistencia de la desigualdad racial en Estados Unidos*. Siglo XXI.
- Caggiano, Sergio. (2022). *Jerarquías étnico-nacionales en el imaginario social argentino: Migración, identidad y exclusión*. CLACSO.
- Carballeda, Alfredo. (2012). *Multiculturalidad y trabajo social: Desafíos en contextos de diversidad*. Espacio Editorial.

- Castiglioni, Mariana. (2016). Acceso y permanencia de estudiantes de sectores populares en la universidad pública argentina. *Revista Mexicana de Investigación Educativa*, 21(68), 123-145.
- Civalero, Mariana; López, Alejandro, i Díaz, Ricardo. (2019). Validación de la Escala de Prejuicio Sutil y Manifiesto en contextos universitarios argentinos. *Revista Latinoamericana de Psicología Social*, 12(3), 45-67.
- Coelho, Mariana. (2023). *Eurocentrismo y colonialidad en la educación superior latinoamericana*. CLACSO.
- Constitució Nacional. Congreso de la Nación Argentina. Recuperat 28 març 2025, de <https://www.congreso.gob.ar/constitucionParte1Cap1.php>
- Crenshaw, Kimberlé. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241-1299. <https://doi.org/10.2307/1229039>
- Creswell, John W., i Plano Clark, Vicki L. (2018). *Diseño y conducción de investigaciones con métodos mixtos* (3.ª edición). Editorial de la Universidad de Málaga.
- Dominelli, Lena. (2002). *Anti-oppressive social work theory and practice*. Palgrave Macmillan.
- Dovidio, John F.; Gaertner, Samuel L., i Saguy, Tamar. (2017). Racismo sutil en instituciones educativas: Un análisis comparativo en América Latina. *Revista Latinoamericana de Psicología Social*, 15(2), 89.
- Essed, Filomena. (1991). *Understanding everyday racism: An interdisciplinary theory*. Sage.
- Fanon, Frantz. (1961). *Los condenados de la tierra*. Fondo de Cultura Económica.
- Federació Argentina de Treball Social [FITS]. (2022). Propuestas para protocolos antidiscriminación en educación superior. (Documento institucional).
- Fraser, Nancy. (2008). *Escalas de justicia: Reflexiones sobre la dimensión espacial de la justicia*. Herder.
- Freire, Paulo. (1970). *Pedagogía del oprimido*. Siglo XXI.
- García Fraile, Juan Antonio, i Rojas Aguilera, Margarita. (2018). El portafolio de evidencias del alumno: una estrategia didáctica de enseñanza-aprendizaje favorecedora de la evaluación clínica. *Voces de la Educación*, 3(6), 177-190. <https://www.revista.vocesdelaeducacion.com.mx/index.php/voces/article/view/129>

- Gigliotti, Anabella. (2021). *Racismo y construcción de alteridad en Argentina: Un análisis desde las ciencias sociales*. Prometeo.
- Grimson, Alejandro. (2006). Nuevas xenofobias, nuevas políticas étnicas en la Argentina. Dins Alejandro Grimson i Elizabeth Jelin (Comps.), *Migraciones regionales hacia la Argentina: Diferencia, desigualdad y derechos* (p. 217-242). Prometeo.
- Healy, Karen. (2014). *Social work theories in context: Creating frameworks for practice*. Palgrave Macmillan.
- INADI. (2013). *Mapa nacional de la discriminación: Segunda edición*. Institut Nacional contra la Discriminació, la Xenofòbia i el Racisme.
- INDEC. (2022). *Informe sobre distribución geográfica y acceso a educación superior de comunidades indígenas y afrodescendientes*. Institut Nacional d'Estadística i Censos.
- Federació Internacional de Treballadors Socials [FITS]. (2014). *Definición global del trabajo social*. Recuperat 29 març 2025, de <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- Llei d'Educació Nacional (Núm. 26.206). Govern d'Argentina. Recuperat 28 març 2025, de <https://www.argentina.gob.ar/sites/default/files/ley-de-educ-nac-58ac89392ea4c.pdf>
- Llei de Migracions (Núm. 25.871). Decret 616/2010. Govern d'Argentina. Recuperat 28 març 2025, de https://www.migraciones.gov.ar/pdf_varios/campana_grafica/pdf/Libro_Ley_25.871.pdf
- Leyva Cordero, Oswaldo; Hernández Paz, Abraham; Ganga, Francisco, i Fernández, José. (2018). *La Formación por Competencias en la Educación Superior: Alcances y Limitaciones desde Referentes de México, España y Chile*. Tirant Humanidades.
- Marginson, Simón. (2022). Racismo burocrático y violencia epistémica en la educación superior. *Revista de Estudios Educativos*, 44(3), 45-67.
- Mato, Daniel. (2015). *Educación superior, colonialidad y estudios culturales*. CLACSO.
- Mato, Daniel. (2020). Desigualdades e inclusión en la educación superior argentina: Un análisis crítico. *Revista Iberoamericana de Educación Superior*, 11(31), 3.
- Mendoza, A. (2023). *Movilidad y migraciones en Suramérica: Tendencias y desafíos*, Editorial Universitaria.
- Menéndez, Eduardo. (2002). Racismo y salud: una perspectiva antropológica. *Cuadernos Médicos Sociales*, 82, 35-48.
- Montes-Berges, Begoña. (2010). *Prejuicio y discriminación: Perspectivas teóricas y metodológicas*. Universidad de Jaén.

- Muller, Federico; Sánchez, Pablo, i Rodríguez, Mariana. (2017). Adaptación transcultural de la Escala de Prejuicio Sutil y Manifiesto en población estudiantil argentina. *Psicología y Educación*, 25(2), 89-104.
- Nejamkis, Lucila; Conti, Luisa, i Aksakal, Mustafa (Eds.). (2021), (Re) *pensando el vínculo entre migración y crisis: perspectivas desde América Latina y Europa*. CLACSO.
- Payne, Malcolm. (2014). *Teoría moderna del trabajo social*. Oxford.
- Pettigrew, Thomas F., i Meertens, Roel W. (1995). Subtle and blatant prejudice in western Europe. *European Journal of Social Psychology*, 25(1), 57-75. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420250106>
- Pita, Federico. (2010). Formas cotidianas de racismo institucional en Argentina. *Revista del Museo de Antropología*, 3(1), 169-180.
- Pita, Federico. (2021). Inmigración y Constitución Argentina: Una mirada histórica desde el racismo estructural. *Revista de Derecho y Ciencias Sociales*, 19(1), 112-130.
- Quijano, Anibal. (2000). Colonialidad del poder, eurocentrismo y América Latina. Dins Edgardo Landier (Comp.), *La colonialidad del saber: Eurocentrismo y ciencias sociales* (p. 201-246). CLACSO.
- Quintero, Lucía. (2019). Pedagogía decolonial en Trabajo Social: Hacia una transformación curricular. *Revista Latinoamericana de Educación Crítica*, 8(1), 34-52.
- Saforcada, Fernando. (2009). *Estudiantes universitarios y desigualdad social: Un estudio en la Universidad de Buenos Aires*. Miño y Dávila.
- Saforcada, Fernando, i Álvarez, María. (2018). Políticas neoliberales y acceso a la educación superior en Argentina. *Revista Iberoamericana de Educación*, 76(1), 145-162.
- Santos, Boaventura de Sousa. (2009). *Una epistemología del sur: La reinención del conocimiento y la emancipación social*. Siglo XXI.
- Santos, Boaventura de Sousa. (2010). *Descolonizar el saber, reinventar el poder*. Trilce.
- Segato, Rita. (2010). *Las estructuras elementales de la violencia: Ensayos sobre género entre la antropología, el psicoanálisis y los derechos humanos*. Prometeo.
- Swampa, Maristella. (2019). *Las fronteras del neoextractivismo en América Latina: Conflictos socioambientales, giro ecoterritorial y nuevas dependencias*. CALAS.

- Tijoux, María Emilia. (2016). Racismo sutil en instituciones públicas chilenas: Un estudio desde el Trabajo Social. *Revista de Trabajo Social*, 88(2), 77-94.
- Tijoux, María Emilia, i Acuña, Paula. (2020). Racismo en universidades latinoamericanas: Expresiones sutiles y resistencia estudiantil. *Revista de Estudios Sociales*, 73, 45-60.
- Universidad Nacional de Mar del Plata [UNMdP]. (2021). *Informe de matrícula estudiantil 2021*. UNMdP.
- Universidad Nacional de Mar del Plata [UNMdP]. (2023). *Informe demográfico de estudiantes migrantes 2023*. Secretaría de Estadísticas Universitarias.
- Vala, Jorge. (2009). Racismo, hoy: Perspectivas teóricas y formas de manifestación. Imprenta Nacional-Casa da Moeda.
- Van Dijk, Teun A. (2008). *Discurso y poder: Contribuciones a los estudios críticos del discurso*. Gedisa.
- Walsh, Catalina. (2018). *Interculturalidad crítica y (de)colonialidad: Ensayos desde Abya Yala*. Ediciones Abya Yala.